

СУДОВЕ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН: НОВЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Н. ВАСИЛИНА
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
заслужений юрист України*

Ухвалення нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) надасть для української правничої думки, а особливо фахівців процесуального права, теми для дискусій і відпрацювання нових для України наукових доктрин.

Безумовно, обговоренню підлягатиме введення подвійного обміну процесуальними документами сторонами змагальності (*pleadings*), досудове розкриття доказів сторін змагальності (*pre-trial discovery of evidence*), досудове примирення сторін, процедури примирення судом (*mediation by court*) тощо.

Питанню судового примирення, мировій угоді, проблематиці процесуальних договорів у своїх працях приділяли увагу К. Брановицький, Л. Кадье, К. Комісаров, С. Лазарєв, Ш. Масадіков, Ф. Мерлен, Ю. Притика, М. Рожкова та ін.

Метою цього дослідження є аналіз запровадження процедур судового примирення.

Об'єктивно процедури судового примирення активніше розвиваються саме в країнах із розвинутим змагальним цивільним процесом. Це пояснюється тим, що на противагу вартісному та довготривалому судовому роз-

гляду справи з обов'язковим залученням адвокатів, почали з'являтися численні альтернативні форми вирішення спору.

На сьогодні, відповідно до статистичних даних, наведених С. Лазарєвим, у Великій Британії 87 % судових справ закриваються саме у зв'язку з певним примиренням сторін, у Сполучених Штатах Америки цей показник досягає 95 % [1].

Імплантуючи змагальність як один з основних принципів сучасного цивільного судочинства, законодавець цілком логічно та виправдано йде шляхом впровадження інституту примирення сторін цивільної справи.

Слід зазначити, що серед інших не менш важливих для запровадження процедур примирення факторів, зокрема суттєвого здешевлення затратної частини сторін спору, майже головним має стати добровільність виконання визначених сторонами домовленостей.

При цьому беззаперечним є те, що виконання судових рішень є завершальною стадією цивільного процесу. У теорії цивільного процесуального права виокремлюється дві основні концепції щодо змістовного наповнення виконуваності судових рішень. Відповідно до першої, виконуваність — це

забезпечення можливості примусового виконання судових рішень; другої — можливість як примусового, так і добровільного виконання судових рішень, враховуючи випадки сприяння цьому. Саме остання позиція є більш обґрунтованою, оскільки зведення виконуваності рішення суду виключно до можливості його примусового виконання є надзвичайно звуженим, хоча б тому, що цивільне процесуальне законодавство встановлює різні механізми реалізації судових рішень. Зі свого боку сприйняття виконуваності судових рішень винятково як можливість його примусового виконання зводила б нас лише до гарантованого виконання рішень щодо позовів про присудження [2, 129].

На відміну від рішення суду, затверджена судом мирова угода за своїм змістом є певним компромісом, оскільки особи, що її уклали, погоджуються на взаємні поступки саме з метою вирішення спору та закриття цивільного провадження.

Здавалося б, таке мирне припинення спору та досягнення певних домовленостей передбачатиме і їхнє пришвидшене та добровільне виконання. Водночас судова практика свідчить про неоднозначність у виконанні мирових угод і, відповідно, неоднаковість застосування норм матеріального та процесуального права судами при вирішенні позову про спонукання до виконання мирової угоди [3].

Відтак ми можемо говорити про певні зловживання сторін своїми процесуальними правами як під час укладення мирової угоди, так і під час її виконання, хоча б задля звичайного затягування часу та відстрочення моменту виконання власних зобов'язань.

На сьогодні проект ЦПК України пропонує нормативне закріплення обов'язку сторін на досудове врегулювання [4].

Так, передбачається, що сторони вживають заходи для досудового врегу-

лювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно з законом.

Досудове врегулювання спору не є новелою для вітчизняного судочинства і повертає нас до рішення Конституційного Суду України (далі — КСУ) у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім “Кампус Коттон клуб”» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 1-2/2002 № 15-рп/2002 [5]. Воно свідчить про неоднозначність застосування судами загальної юрисдикції положень, зокрема ЦПК України, відповідних процесуальних норм, які встановлюють обов'язкове досудове врегулювання спорів і наслідки його недодержання.

Зазначається, що ст. 136 ЦПК України, який втратив чинність на підставі чинного ЦПК України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV, передбачав як підставу для відмови у прийнятті заяв у цивільних справах недодержання особою, що звернулася до суду, «встановленого законом для даної категорії справ порядку попереднього позасудового вирішення справи». На думку автора конституційного звернення, обов'язкове досудове врегулювання спорів порушує його право на судовий захист. Відповідно до ухваленого КСУ рішення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, які виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів пра-

вовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

На сьогодні ст. 124 Конституції України доповнена положенням про те, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору [6].

Зважаючи на те, що ст. 17 проекту ЦПК України не містить переліку випадків обов'язковості досудового врегулювання спору, можна припустити, що такі випадки будуть встановлюватися окремими законами, метою яких є врегулювання певних правовідносин у країні (наприклад, соціальних, політичних тощо), а отже, встановлення для сторін обов'язку щодо досудового врегулювання спору матиме певний суб'єктивізм та може стати черговою формою зловживань.

Крім того, у ст. 186 проекту ЦПК України встановлено право суду на повернення позовної заяви у випадку, коли до неї не додано докази вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно з законом.

За умови встановлення обов'язку для сторін на досудове врегулювання спору, мають бути визначені щонайменше основні умови, критерії, строки його дотримання. Інакше натомість ми отримаємо неоднаковість судової практики та відсутність правових гарантій, порушення прав позивачів, з одного боку, та зловживання своїми правами відповідачами — з другого.

При цьому передбачений у п. 2 ст. 17 проекту ЦПК України обов'язок для осіб, що порушили права і законні інтереси інших осіб, поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову, не має жодних юридичних наслідків, окрім можливого відкриття провадження у цивільній справі за позовом проти них [7].

Наслідуючи вже отриманий досвід досудового врегулювання спору, логічним було б запровадити обов'язковість досудового примирення у випадках,

встановлених договором контрагентів на момент його укладення. Така умова договору має вважатися істотною, незважаючи на його предмет. За цих умов сторони, які перебувають на стадії, коли не мають жодних взаємних претензій, а їхньою спільною метою є укладення та належне виконання договору, повинні визначити порядок врегулювання спору внаслідок його виконання/невиконання або неналежного виконання, процедуру звернення претензій, строки їх розгляду, а також строки та процедуру їхнього врегулювання.

Не менш суперечливою є норма ст. 23 проекту ЦПК України щодо встановленого для сторін права на передачу спору на розгляд іноземного суду. Так, у випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, спір, який відноситься до юрисдикції загального суду, може бути переданий за угодою сторін на вирішення суду іншої держави.

Зазначене положення за своєю суттю є поверненням до норми, скасованої на підставі Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI (зміни щодо здійснення повноважень Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ).

Слід зазначити, що скасування договірної підсудності стало проявом обмеження принципу диспозитивності у цивільному процесі, а також певного нівелювання рівня передбачуваності та стабільності при визначенні підсудності за договірними спорами. Редакція скасованої ст. 112 ЦПК України гарантувала сторонам право на визначення підсудності за домовленістю вже на момент укладення договору.

Письмова домовленість сторін про визначення підсудності (договірна підсудність), яка не може змінювати лише правила, встановлені виключною підсудністю, може бути укладена *виключно до вирішення питання про відкрит-*

тя провадження у справі і має стати обов'язковою не лише для сторін, які позбавляються права на її зміну в односторонньому порядку, а й для суду.

Зазначені положення також повинні знайти своє відображення у відповідних статтях проекту ЦПК України.

Здатність людей домовлятися про те, яким чином має бути врегульовано спір, є найголовнішою рисою людства, яка притаманна формуванню правового суспільства.

Н. Дювернуа зазначав, що епоха панування звичаєвого права відзначилася розвитком договірних форм врегулювання спорів, які мали широке розповсюдження навіть порівняно з наступними періодами історії [8, 320].

Відтак саме домовленості між сторонами конфлікту стали першими соціально допустимими формами врегулювання спорів.

Утворення ж миротворчої влади стало вже наступним, не менш важливим, еволюційним кроком суспільства.

Слід зазначити, що на сьогодні існує три принципових підходи до подолання конфлікту, а саме:

- шляхом взаємного задоволення інтересів сторін;
- шляхом застосування процедур, які засновані на оцінці прав та обов'язків сторін спору;
- шляхом застосування влади [9, 15].

Перший із наведених підходів є примиренням сторін як у порядку досудового врегулювання конфлікту, так і під час цивільного провадження.

Другий підхід характерний передусім для судочинства, що спрямоване на

врегулювання спору через застосування суддею норм права для встановлення правомірності взаємних претензій сторін.

Третій підхід є нічим іншим, як можливістю застосування примусу до сторони, яка відмовляється підкорятися досягнутій домовленості, судовому рішенню тощо. У цьому випадку може йтися про відкриття цивільного чи виконавчого провадження, вжиття заходів для забезпечення позову, зустрічне забезпечення тощо.

За висловом Г. Шварца, у людей сучасної цивілізації першочерговою, на рівні інстинкту, моделлю поведінки у випадку виникнення конфлікту є втеча. Водночас ми розуміємо, що це не може стати панацеєю, зважаючи на те, що сам собою конфлікт (спір) може і не зникнути. Відтак доступнішим, зрозумілим і традиційним має стати спосіб врегулювання конфлікту (спору) через проведення перемовин, обмін взаємними претензіями, домовленість про взаємні поступки. У випадках неможливості розв'язання конфлікту (спору) між сторонами, для його вирішення сторони мають можливість передусім звернутися до третьої незаінтересованої особи, а вже потім вирішувати його шляхом пред'явлення позову.

У концептуальному сенсі всі ці питання мають значення для формування нового ставлення до процедур розв'язання спорів. Вони повинні знайти своє нормативне закріплення у новій редакції ЦПК України. Водночас ми не маємо допустити популізму норм права та їх конфліктність зі сферою застосування.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Лазарев С. В.* Основы судебного примирения / С. В. Лазарев. — М. : Инфотропик Медиа, 2011. — 256 с.
2. *Майка М. Б.* Реалізація окремих груп ухвал суду в цивільному процесі, для яких законодавством не передбачена процедура виконання / М. Б. Майка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — 2016. — № 22. — С. 129–132.
3. *Постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. № 6-274цс15* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/83599EE1968/85322C2257ECF00491490](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/83599EE1968/85322C2257ECF00491490)
4. *Проект Цивільного процесуального кодексу України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jrc.org.ua/upload/steps/e6f8b2bd1bb9cf0e201d18e3c2444673.pdf>

5. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 (справа про досудове врегулювання спорів) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (станом на 3 липня 2017 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>
7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
8. Дювернуа Н. Л. Источники права и суд в древней России. Опыты по истории русского гражданского права / Н. Л. Дювернуа. — М. : Юрайт, 2017. — 362 с.
9. Давыденко Д. Л. Как избежать судебного разбирательства: посредничество в бизнес-конфликтах / Д. Л. Давыденко. — М. : Секрет фирмы, 2006. — 168 с.

REFERENCES

1. Lazarev S. V. Osnovy sudebnogo primireniya [Basics of Judicial Reconciliation], Moskva: Infotropik Media, 2011, 256 p.
2. Maika M. B. Realizatsiia okremykh hrup ukhval sudu v tsyvilnomu protsesi, dlia iakykh zakonodavstvom ne peredbachena protsedura vykonannya [Realization of separate groups of court decisions in the civil process, for which the law does not provide for the procedure of execution], *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 2016, no. 22, pp. 129–132.
3. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23 veresnia 2015 r. № 6-274ts15 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated September 23, 2015 № 6-274cs15]. Available at: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/83599EE196885322C2257ECF00491490](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/83599EE196885322C2257ECF00491490)
4. Proekt Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Draft Civil Procedural Code of Ukraine]. Available at: <http://jrc.org.ua/upload/steps/e6f8b2bd1bb9cf0e201d18e3c2444673.pdf>
5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 9 lypnia 2002 r. № 15-rp/2002 (sprava pro dosudove vrehulivannia sporiv) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine of July 9, 2002 № 15-rp/2002 (case on pre-trial settlement of disputes)]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR (stanom na 3 lypnia 2017 r.) [The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 № 254k/96-VR (as of July 3, 2017)]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>
7. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232 [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts: draft Law of Ukraine dated March 23, 2017 № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
8. Dyuvernua N. L. Istochniki prava i sud v drevney Rossii. Opyty po istorii russkogo grazhdanskogo prava [Sources of law and the court in ancient Russia. Experience in the history of Russian civil law], Moskva: Yurayt, 2017, 362 p.
9. Davydenko D. L. Kak izbezhat sudebnogo razbiratelstva: posrednichestvo v biznes-konfliktakh [How to avoid trial: mediation in business conflicts], Moskva: Sekret firmy, 2006, 168 p.

Василина Н. Судове примирення сторін: новела цивільного процесуального законодавства України

Анотація. У статті розглянуто питання імплементації процедур примирення, розв'язання спорів у цивільному процесуальному законодавстві. Надано аналіз особливостей запровадження договірної підсудності, домовленість про яку можлива лише до вирішення питання про відкриття провадження у справі і яка може стати обов'язковою не лише для сторін, а й для суду. З'ясовано, що при встановленні обов'язку для сторін на досудове врегулювання спору мають бути визначені основні умови та критерії його дотримання, оскільки за їхньої відсутності ми отримуємо неоднаковість судової практики та брак правових гарантій.

Ключові слова: договірна підсудність, процедури примирення, вирішення спорів, примирення сторін, суд, мирова угода.

Василина Н. Судебное примирение сторон: новелла гражданского процессуального законодательства Украины

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы имплементации процедур примирения, разрешения споров в гражданском процессуальном законодательстве. Дан анализ особенностей введения договорной подсудности, договоренность о которой возможна только до

решения вопроса об открытии производства по делу и которая может стать обязательной не только для сторон, но и для суда. Выяснено, что при установлении обязательства для сторон на досудебное урегулирование спора должны быть определены основные условия и критерии его соблюдения, так как при их отсутствии мы получим несходство судебной практики и нехватку правовых гарантий.

Ключевые слова: договорная подсудность, процедуры примирения, решения споров, примирение сторон, суд, мировое соглашение.

Vasylyna N. Judicial Reconciliation of the Parties: the Novel of the Civil Procedural Legislation of Ukraine

Annotation. The paper is devoted to the implementation of mediation procedures, dispute resolution in civil procedural law. The author analyzes specifics of contractual jurisdiction, an agreement on which is possible only until the decision on the opening of proceedings in the case and which become mandatory not only for the parties but also for the court. The paper determines that when establishing the obligation for the parties to pre-trial settlement of a dispute, the main conditions and criteria for its compliance should be determined, since in their absence we will receive a different judicial practice and lack of legal guarantees.

Key words: contractual jurisdiction, mediation procedures, dispute resolution, conciliation of parties, court, settlement agreement.